

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Vývoj prestiže povolání v České republice

Andrea Lukešová

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

Vývoj prestiže povolání v České republice

Andrea Lukešová

Vedoucí práce:

Mgr. Martina Štípková, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí bakalářské práce Mgr. Martině Štípkové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky a také vstřícný přístup po celou dobu vedení mé bakalářské práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	TEORETICKÁ ČÁST	2
2.1	Sociální stratifikace a status	2
2.1.1	Prestiž	4
2.2	Význam povolání v rámci sociálního statusu	5
2.3	Prestiž povolání	8
2.3.1	Historie výzkumů prestiže povolání: světové prostředí	9
2.4	Proměna sociální stratifikace v české společnosti: situace před a po roce 1989	11
2.4.1	Výzkumy prestiže povolání v české společnosti	13
3	METODOLOGICKÁ ČÁST	17
3.1	Výzkumné otázky	17
3.2	Hypotézy	17
3.3	Metodika a proměnné	18
4	VÝSLEDKY	20
4.1	Vývoj prestiže povolání zkoumaných povolání	20
4.2	Regresní modely	34
4.3	Souhrnné výsledky	37
5	ZÁVĚR	39
6	POUŽITÁ LITERATURA	40

7	RESUMÉ	45
8	PŘÍLOHA: SEZNAM ZKRATEK.....	46

1 ÚVOD

Česká společnost prošla proměnou sociální struktury, především po revolučním roce 1989. Tyto změny ovlivnily i vývoj jednotlivých povolání, což se odrazilo také na vnímání jejich prestiže. V dnešní době je již častěji možnost vyjádřit se k prestiži povolání v České republice a to v rámci výzkumů veřejného mínění.

Jelikož se tato práce zaměřuje na vývoj prestiže povolání, cílem je zjistit, jak se prestiž jednotlivých povolání vyvíjela v čase a také jak je vnímána jedinci s odlišným dosaženým vzděláním.

Teoretická část je popsána od širšího celku až ke konkrétnímu tématu. V první kapitole je představena sociální stratifikace, kterou tvoří prestiž jako jedna z jejich dimenzí. V další kapitole je popsán význam povolání a způsob měření sociálního statusu na základě povolání, přičemž jednou z možností je prestižní škála, a tak navazuje kapitola o prestiži povolání. V kapitole o prestiži povolání je představen její význam, výzkumná aktivita a historie zkoumání. V poslední kapitole je představen vývoj sociální stratifikace v české společnosti před a po roce 1989 a jaké výzkumy již proběhly v českém prostředí.

Praktická část představuje metodologickou kapitolu, kapitolu s výsledky analýzy a kapitolu se souhrnnými výsledky. Metodologická část tvoří výzkumné otázky a hypotézy a postup jednotlivých kroků analýzy, která byla provedena na základě výzkumů prestiže povolání v České republice v období 1990-2013. Poté jsou představeny výsledky analýzy, jak se vyvíjela jednotlivá povolání a následně regresní modely pro zjištění vlivu dosaženého vzdělání respondentů na hodnocení prestiže vybraných povolání. V souhrnných výsledcích jsou popsány výsledky hypotéz.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Sociální stratifikace a status

Společnost je složitým komplexem, v jehož rámci se nacházejí nerovnosti, jejichž existence má určitý vliv na fungování každého jedince. Z tohoto hlediska je nejprve představen význam sociální stratifikace jakožto institucionalizované formy sociálních nerovností, které vedou k rozvrstvení jedinců.

Sociální stratifikace je multidimenzionální jev. Na to jako první upozornil Max Weber, který přišel s ideou, že lze na sociální nerovnosti nahlížet ze tří hledisek. První dimenze se týká ekonomického života a projevuje se rozdílností šancí, které jedinci na trhu mají. Takto vymezené skupiny nazval sociální třídy. Druhý způsob sociálních nerovností je dán odlišnou sociální prestiží, která je formulována odlišným oceněním různých skupin na základě jejich životního stylu, vzdělání a původu. Takto rozděleným skupinám říká stavy. Poslední odlišení sociálních nerovností stojí na moci. Jedinci vytvářejí seskupení, skrze které vyjadřují společný zájem a usilují o podíl na moci. Těmto skupinám říká Weber strany (Petrušek, 2009: 108-109). Tyto dimenze mají podle Webera ve společnosti určitý řád a na jeho základě fungují. Materiální statky jsou distribuovány na základě pravidel, která nazývá hospodářský řád. Moc je vedena právním řádem a pravidla, na základě kterých se určuje úcta, nazývá jako sociální řád a dodává, že všechny tyto řády jsou v jisté vzájemné závislosti (Šanderová, 2000: 52).

V dnešním pojetí sociální stratifikace se hovoří o hierarchickém uspořádání pomocí společenských vrstev, které tvoří jisté seskupení jedinců. Každý jedinec má určitý sociální status a ten ho charakterizuje a vyjadřuje jeho sociální postavení ve společnosti. Odlišnost sociálních statusů se projevuje především, pokud jedinci dosahují určitých společenských cílů za pomoci nerovných prostředků, které mají

(Petrušek, 2009: 109). Tyto odlišnosti můžeme rozpoznat na základě ekonomické stránky jedince, pod kterou spadá majetek, který vlastní a finanční příjem, který dostává. Vliv na dosažení svých cílů má také jisté mocenské postavení a to lze vedle materiálního zabezpečení považovat za dvě souběžné hierarchie. Další z možností je prestiž, ta je někdy nazývána jako symbolický aspekt statusu (Šanderová, 2000: 120-125).

Na základě těchto jednotlivých stratifikačních dimenzí, se mohou jedinci také přesouvat z jedné společenské vrstvy do druhé, tedy zlepšovat i zhoršovat svou sociální pozici. Tento proces se nazývá sociální mobilita a její intenzita je závislá na prostoru a čase. Mobilita se dělí na vertikální a horizontální. Přesněji vertikální se dělí na vzestupnou a sestupnou a horizontální se týká přechodu jedinců mezi vrstvami nebo také mezi jednotlivými povoláními. (Šanderová, 2000:138-141).

Co se týče sociálního statusu, stejně jako sociální stratifikace je charakteristický svou multidimenzionalitou. Umožňuje nám zařadit jedince do pozice na vertikální stratifikační ose, jinými slovy určit, jestli je jeho sociální status nižší nebo vyšší (Machonin, Gatnar, Tuček, 2000: 28). Tuček představuje pět statusotvorných sociálních dimenzí, které charakterizují status. Prvním z nich je nevyšší dosažené vzdělání, které je označeno jako nejdůležitější informační a institucionální předpoklad pro získání postavení ve společnosti. Druhým indikátorem sociálního statusu je zaměstnanecký status, pro jeho operacionalizaci se u nás používá složitost práce. Další je mocenské postavení, které je operacionalizované za pomoci postavení jedince v řízení. Dále jedincův příjem a to pracovní nebo souhrnný rodinný. A posledním indikátorem je životní styl a kulturnost nebo také kulturní aktivity, které jsou vykonávané v mimopracovní době. Tuček ještě upozorňuje na prestiž povolání, která může sloužit jako druhý způsob vyjádření zaměstnaneckého statusu vedle složitosti práce (Tuček, 1996a: 39).

Pozice každého jedince ve stratifikačním systému má vliv na jeho šance dosahovat svých cílů, například ve vzdělání, v pracovní sféře nebo

v životním stylu. Vzniká tak jisté hierarchické uspořádání sociálních skupin, které se vyznačují rozdílnou mírou moci, bohatství a prestiže (Šanderová, 2000: 9).

2.1.1 Prestiž

Jak již bylo zmíněno, prestiž funguje jako jedna z dimenzí sociální stratifikace a funguje jako indikátor měření sociálního statusu. Proto tato kapitola představuje, co samotná prestiž znamená a jaké je její historické zakořenění.

Pojmem prestiž lze definovat jako jistý společensky uznávaný vliv, respekt nebo váženost osoby a skupiny osob. Prestiž také můžeme definovat jako relativní hodnotu, která je připisována jak jednotlivcům a skupinám, tak i povoláním a jejím příslušníkům. (Linhart et al., 1996: 841). Kapr popisuje prestiž jako určitý způsob pozitivního hodnocení, ocenění a úcty, který je přisuzován jednotlivým osobám, sociálním skupinám, předmětům nebo sociálním pozicím (Kapr, 1969: 740).

Podíváme-li se do historie, pojem prestiž se používal již v 18. století v Anglii, následně pak ve Francii jako označení uměleckého efektu. Až v polovině 19. století se začal používat v neutrálním významu (Linhart, et al., 1996: 841-842). Například jeden z prvních, kdo pracoval s pojmem prestiž v jednotnější podobě, byl Thorstein Veblen. Ten ve své knize *Teorie zahálčivé třídy* přisuzuje prestiž těm, kteří se zdržují produktivní práce, což je podle něj známkou cti, uznání a obecným dokladem bohatství (Veblen, 1999: 38-40). Pojem se ustálil až do dnešní podoby, kdy je vnímán jako jeden z indikátorů sociálního statusu vedle vzdělání, životního stylu, příjmu a původu nebo moci (Linhart et al., 1996: 841-842). Prestiž tak můžeme zařadit do roviny společenského vědomí, což znamená, jakým způsobem jednotlivé sociální skupiny vytvářejí obraz společnosti, kam samy sebe zařazují nebo jaké mají společenské hodnoty (Machonin, 1969: 27-28).

Vedle prestiže je také užíván pojem úcta. Je však třeba brát na zřetel rozdíl mezi těmito pojmy. Například povolání lékaře má ve společnosti všeobecně vysokou prestiž, avšak úcta jedince vykonávající ono povolání taková být nemusí, jelikož úcta se vztahuje ke konkrétní osobě a vyjadřuje, jak ostatní oceňují chování tohoto jedince (Linhart et al., 1996: 841).

Z výše zmíněného vymezení nám vyplývá, že právě pojem prestiž funguje jako jeden z parametrů sociálního statusu, neboli jako indikátor, díky němuž je možné určit sociální pozici jedince (Kapr, 1967: 740). Prestiž tak můžeme chápat jako jeden z hlavních konceptů sociální stratifikace. Jedinci přisuzují sociálnímu statusu jistou míru úcty a váženosti. Hodnocení a oceňování jednotlivých sociálních statusů závisí podle Kapra na třech parametrech. Důležitá jsou práva a povinnosti, která jsou se statusem spjata, i to jaký má status stupeň pravomocí a jaké životní šance či odměny můžeme skrze něj získat. Dalším kritériem je, jak je daný status pro společnost důležitý. Poslední z nich stojí na způsobech, jak daného statusu dosáhnout. Těmito způsoby jsou dosažené vzdělání, dovednosti či zkušenosti, které jsou potřebné pro výkon konkrétního povolání. Pomocí těchto vlastností si vytváříme obecný obraz jednotlivých statusů a ty pak mezi sebou porovnáváme a nejen to, porovnáváme s nimi i náš vlastní status (Kapr, 1969: 377-378).

2.2 Význam povolání v rámci sociálního statusu

Moderní společnost, na jejímž pozadí stojí dělba práce, přinesla množství povolání, která se od sebe odlišují nebo se naopak podobají. Havlová uvádí, že vykonávaná povolání tak tvoří sociální skupiny podle společných rysů v ekonomickém, technologickém a sociálním smyslu. Svou rozdílností a rozmanitostí udržují jednotlivá povolání stabilitu a funkčnost moderní společnosti. Povolání fungují v závislosti na jakési licenci pro výkon, což můžeme vnímat jako kvalifikaci či předpoklad pro výkon daného povolání. Pro společnost je povolání chápáno především

jako forma ekonomických aktivit a kategorie sociální stratifikace. Každé povolání má jisté typické rysy, ty jsou jistým způsobem limitovány a na tuto skutečnost můžeme nahlížet ze tří oblastí. První z nich je technologická oblast, kterou lze charakterizovat jako obsah pracovní činnosti. Ekonomická stránka povolání se vyznačuje odměnou ve formě mzdy nebo platu. Třetí oblast je oblast sociální, která je chápána jako prestiž neboli společensky prokazovaná úcta (Havlová, 1996: 7-8).

Povolání se od sebe odlišují a to v několika dimenzích, jimiž jsou obsah jejich činnosti, kvalifikace, tedy znalosti a dovednosti, zisk ať už materiální či nemateriální a prestiž, která je povoláním přiřazena. Tyto znaky charakterizují jednotlivá povolání a odlišují je tak od sebe. Především se povolání vyvíjejí, utváří se nová, nebo naopak zanikají, a tak je pro ně charakteristická dynamika pohybu. Dochází k jejich sestupnému, vzestupnému nebo i neměnnému vývoji, což může být ovlivněno rozvojem vědy a techniky, proměnou systému společnosti, rozvojem organizace práce, přeměnou pracovních nároků nebo změnou sociálně politického systému (Havlová, 1996: 7-10).

Povolání jak již bylo zmíněno, funguje jako jeden ze způsobů formování sociálního statusu. Pro měření sociálního statusu za pomoci povolání existuje několik schémat. Nejčastěji je pozice ve stratifikačním systému pomocí povolání měřena indexem socioekonomického statusu ISEI (mezinárodní socioekonomický index statusu povolání), prestižní škálou SIOPS (standardní mezinárodní škála prestiže povolání) a třídní klasifikací EGP (Goldthorpeho třídní koncept). Tato schémata se často odvozují od ISCO (mezinárodní standardní klasifikace povolání), což funguje jako mezinárodní standard pro klasifikaci zaměstnání (Šafr, Holý 2012: 143).

ISCO rozděluje povolání, která jsou označena čtyřmístným kódem a členěna do skupin, tak že tvoří jisté hierarchické uspořádání. Zařazení povolání je závislé na typu a charakteru práce a na odborných znalostech a požadovaných dovednostech. Povolání jsou řazena do skupin podle

podobnosti. Tato klasifikace prošla více změnami až do aktuální podoby, kdy je označována ISCO-08 (Vávra, Leontiyeva, 2012: 113). V českém prostředí fungovala od roku 1994 klasifikace zaměstnání KZAM a v roce 2004 vznikla nová kvalifikace CZ-ISCO, která se odvozuje od ISCO-08. (Vávra, Leontiyeva, 2012: 115). Poslední verze klasifikace ISCO-08 tvoří 10 kategorií. Do první kategorie patří zákonodárci, vysocí úředníci a řídicí pracovníci, do druhé kategorie spadají vědečtí a odborní duševní pracovníci, do třetí techničtí a odborní pracovníci, do čtvrté kategorie úředníci, do páté kategorie pracovníci ve službách a prodeji a obchodu, do šesté kategorie spadají kvalifikovaní pracovníci v oboru zemědělství a rybářství, do sedmé kategorie patří řemeslníci a živnostníci, do osmé kategorie spadají montéři a pracovníci obsluhující stroje a zařízení a do deváté kategorie patří nekvalifikovaní pracovníci a pomocníci a do poslední patří příslušníci armády (Vávra, Leontiyeva, 2012: 114).

ISEI je založen na spojitosti vzdělání a příjmu, což se promítá ve vykonávaném povolání (Šafr, Holý, 2012: 148). SIOPS, o kterou se zasloužil již zmiňovaný Treiman, zahrnuje všechna povolání, která jsou uvedena v ISCO, což umožňuje mezinárodní srovnání. V českém prostředí vznikla také česká škála prestiže povolání, o kterou se zasloužili již zmiňovaní Tuček a Machonin v roce 1992 (Kuchař, 1996: 62).

EGP funguje jako jeden z nejrozšířenějších konceptů, na základě kterého se měří socioprofesní postavené (Šafr, Holý, 2012: 157). Toto schéma v upravené podobě můžeme nalézt i v české společnosti. Rozděluje se na sedm skupin. Do první z nich řadí vyšší odborníky, do druhé kategorie střední odborníky, do třetí kategorie úředníky, do čtvrté kategorie mistry, do páté kategorie kvalifikované dělníky, do šesté kategorie nekvalifikované dělníky a do poslední kategorie zemědělské dělníky. Toto rozdělení pak umožňuje zjistit, k jakým změnám došlo v zaměstnanecké struktuře (Tuček, 2003: 325).

2.3 Prestiž povolání

V této kapitole je představena samotná prestiž povolání. Nejprve její význam a poté jaký má prestiž povolání smysl pro výzkumnou aktivitu. Dále se tato kapitola věnuje historii výzkumů prestiže povolání.

V předešlé kapitole bylo zmíněno, že pro povolání je jedním z možných přívlastků pojem prestiž. Právě spojení prestiž povolání je v dnešní moderní společnosti nejvíce vnímáno. Jak uvádí Kapr, toto spojení se objevuje ve většině vyspělých průmyslových zemí (Kapr, 1967: 741). V důsledku dělby práce došlo k hierarchizaci povolání, a tak je postavení jednotlivých povolání na pomyslném žebříčku odrazem stability a charakteru práce v moderní společnosti (Kapr, 1967: 747). Prestiž povolání můžeme chápat jako quasi zástupný znak, neboli proměnnou, která umožňuje tvarovat obecnou strukturu prestiže jako jeden ze způsobů hodnocení sociálního statusu (Kapr, 1969: 378).

Havlová uvádí, že prestiž povolání můžeme vnímat také jako pohyblivý fenomén. Mění se v závislosti na vývoji společenskopolitického systému. Tato proměna přichází především s demokratizací společnosti, která se promítá do ekonomiky státu, což má následně vliv na změnu obsahu pracovní činnosti a na to která povolání jsou v jistém období vnímána jako důležitá (Havlová, 1996: 14-15).

Dále Havlová zmiňuje, že o výzkumech prestiže povolání lze hovořit jako o jakémsi evergreenu v sociologické výzkumné oblasti. Její výzkumná aktivita má své počátky ve 20. století, kdy se stabilizovala metodika, došlo ke zrodu komparativních studií. Porovnávání jednotlivých povolání vedlo k jejich hierarchizaci. Tento proces je závislý na celé řadě faktorů, které působí na každého jedince, a proto se toto hierarchické uspořádání liší v důsledku rozdílných sociálních vrstev. Vliv na hodnocení prestiže povolání může mít také věk respondentů nebo to jaké povolání vykonávají oni sami (Havlová, 1996: 15-16).

Tuček uvádí i negativní pohled na výzkumy prestiže povolání. Ty s sebou nesou i jistý skeptický názor, který vychází z dlouhodobě stabilizovaných společností. Pokud tedy nedojde k žádným výrazným přeměnám společnosti v oblasti politického, ekonomického či sociálního hlediska, je tento názor pravdivý. Podíváme-li se na vývoj české společnosti, stabilita společnosti se u nás nedá jistě potvrdit. Naopak v průběhu 20. století prošla česká společnost jistou transformací. Výrazný mezník je pro nás pád totalitního režimu, který vedl k tzv. postkomunistické transformaci. Právě tyto společenské přeměny je třeba brát v potaz, pokud chceme zkoumat vývoj prestiže povolání, jelikož právě ony mohou stabilitu jednotlivých povolání narušit (Tuček, 1991: 504-505).

Důležité je také zmínit, že výzkumy prestiže povolání si kladou hned několik cílů při svém zkoumání. Tyto cíle popisují Tuček a Machonin a patří mezi ně získání jednoduše popisného zachycení hierarchie prestiže povolání v daném období. Komparace prestižních škál v určitých etapách nebo porovnání s mezinárodní prestižní škálou. Dále také zjištění souvislostí prestiže povolání s dalšími charakteristikami povolání a nalezení hledisek pro vytvoření prestižní škály (Tuček, Machonin, 1993: 368).

I přes určité pochybnosti o užitečnosti výzkumů prestiže povolání, nelze tento názor uplatňovat na každou společnost a právě s proměnami naší společnosti je tento typ výzkumu na místě. A jak uvádí Havlová, lze výzkumy prestiže povolání považovat jako důležitou součást samotného zkoumání sociální struktury. Funguje také orientačně jako měřítko sociálního statusu (Havlová, 1996: 15).

2.3.1 Historie výzkumů prestiže povolání: světové prostředí

Výzkumy prestiže povolání mají svůj zrod již na počátku 20. století. Tyto výzkumy řadíme mezi typicky empirická zkoumání. Vůbec první výzkum uskutečnil T. H. C. Stevenson v roce 1911 a následně ho

opakoval G. S. Counts v roce 1925. Další výzkum v letech 1945-1946 provedli C. C. North a P. K. Hatt v rámci NORC study (National Opinion Research Center). To odstartovala pravidelné výzkumy v západních zemích. Mezi nevýraznější mezník, co se týče výzkumné aktivity, patří bezpochyby v 70. letech vytvoření standardní mezinárodní škály prestiže povolání, o kterou se zasloužil Donald J. Treiman (Linhart et al., 1996: 842).

Treiman použil data z 85 studií o prestiži povolání, jež byly provedeny celkem v 60 zemích. Mezi nimi byla také tehdejší Československá republika (Treiman, 1977: 25-30). Důležité je představit způsob, jak s daty pracoval. Jelikož pracoval s velkým množstvím dat, neshodovala se všechna povolání ve výzkumech, které měl k dispozici a tak bylo třeba pro klasifikaci povolání použít schéma, které by povolání kódovalo. Při své práci měl k dispozici schéma ISCO (International Standard Classification of Occupations), nakonec ale vytvořil vlastní schéma, které vyplývalo z 509 jednotlivých povolání, která vybíral na základě třech kritérií. První jsou povolání, která se shodují podle názvu, druhá jsou povolání, která mají shodnou náplň práce a třetím kritériem je podobnost povolání, které mají stejnou funkci v rámci určité pracovní oblasti, i když náplň jejich práce je rozdílná. Následně sestavil základní matici, která se skládala z 509 povolání, což byl celkový počet rozdílně identifikovaných povolání. Záznamy v matici se skládaly jak z názvu, tak z prestižního skóre z každé ze zemí, které byly k dispozici (Treiman, 1977: 46-56). Udělal průměr výsledků jednotlivých výzkumů a na základě toho vytvořil standardní mezinárodní škálu prestiže povolání (SIOPS), podle níž se mohly následující výzkumy v jednotlivých zemích porovnávat. Standardní mezinárodní škála poskytuje skóre prestiže pro kategorie ISCO schématu (Treiman, 1977: 191-195). Výsledky podle Treimana ukazují, že jsou si hierarchická uspořádání prestiže povolání u jednotlivých zemí velmi podobná a nejen ta, ale i hierarchické uspořádání moci a privilegií (Treiman, 1977: 224). Treimanova škála prestiže povolání

se stala průlomovou, co se týče této výzkumné oblasti a umožnila dalším výzkumům jejich komparaci.

2.4 Proměna sociální stratifikace v české společnosti: situace před a po roce 1989

Tato kapitola se zaměřuje na vývoj české společnosti před a po roce 1989. Společenská proměna, ke které došlo po roce 1989, mohla mít vliv na změny v hodnocení určitých povolání nebo naopak na jejich stabilitu. Z tohoto důvodu je nejprve nastíněno, jak fungovala naše společnost v období totalitního režimu a následně jsou představeny změny, které přišly po období tzv. sametové revoluce.

Po druhé světové válce nastal totalitní režim a s ním přišlo i znárodnování, které se týkalo důležitých hospodářských odvětví jako například hutě a doly, tak i největších průmyslových podniků. Tento proces pokračoval v roce 1948, po vítězství politické strany KSČ, čímž došlo k zesílení politického vlivu a k úplnému znárodnění firem a nezůstalo jen u větších podniků, v 50. letech došlo i na malé firmy a živnostníky a v 60. letech tvořili živnostníci opravdu značně malou část populace (Večerník, 1997: 5-6). Co se týče zemědělství, tam došlo k vlastnickým přeměnám o trochu později, přesněji kolem roku 1955 proběhlo združstevnění (Tuček, 1996b: 11). Společnost v této době byla podrobena politickému vlivu, což mělo mimo jiné dopad na rozvoj kultury. Na základě kádrové politiky degradoval význam jisté profesionality. Na vedoucí pozice se dostávali ti, kteří byli aktivní příznivci komunistické strany a nahradili uznávané odborníky (Večerník, 1998a: 26).

Na konci 80. let, kdy proběhla tzv. sametové revoluce, započala výrazná transformace české společnosti. Pád komunismu s sebou přinesl řadu změn politického a ekonomického rázu, což vedlo k přechodu na demokratickou liberální společnost (Machonin, 1996a: 24).

Změny se týkaly přeměny na tržní hospodářství, posílení zahraničního kapitálu, vylepšování hospodářského sektoru nebo orientace trhu na západ a především obnovení soukromého vlastnictví (Tuček, Machonin, 1993: 368). Počet soukromých podnikatelů se výrazně rozrostl a ti začali nahrazovat méně rozvinuté služby. (Tuček, 1996b: 16). Zvýšená aktivita menších podnikatelů byla způsobena privatizačními procesy, které zahrnují malou privatizaci obchodů a velkou privatizaci velkých státních firem a také kupónovou privatizaci, která fungovala na základě prodeje akcií. Byla provedena ekonomická reforma, která představovala restituce, neboli navrácení majetku původním majitelům a to jak navrácení podniků, tak i zemědělské půdy (Večerník, 1997: 6). S těmito procesy se začala proměňovat střední třída, došlo k nárůstu soukromého podnikání (Večerník, 1997: 16).

Veškeré tyto ekonomické a politické procesy měly vliv na další změny společenské struktury a na utváření pracovního trhu v 90. letech (Večerník, 1998a: 26). Zahrnovaly proměnu jednotlivých stratifikačních dimenzí jako je vzdělání, zaměstnanecký status, mocenský vliv, životní styl a také změny v příjmech a mzdách (Machonin, 1996a: 19).

Po revoluci začalo nabývat na významu vzdělání. Spolu s ním se pojilo získání lepší pracovní pozice a zvyšující se životní úroveň. Lze tedy konstatovat, že úspěšnost jedince byla více ovlivněna úrovní jeho dosaženého vzdělání, nežli na základě jakéhosi štěstí. Došlo tak k nárůstu vysokoškoláků a přibyly nové obory, například v oblasti humanitního zaměření. Naopak se snížil počet studentů učňovského typu a střední školy zůstaly vesměs stabilní (Čerych, Koucký, Matějů, 1998: 45-47). Nárůst vysokoškolského vzdělání byl podmíněn zákonem o vysokých školách v roce 1990, který umožnil svobodnější přístup a odstranil politickou kontrolu. V přístupu ke vzdělání však stále přetrvávaly jisté nerovnosti, jejímž základem je různý socioekonomický původ formujících se sociálních skupin (Matějů, Řeháková, Simonová, 2003: 38-39). To potvrzuje i Katrňák, který se zaměřil na dělnickou třídu. Zmiňuje,

že stupeň dosaženého vzdělání často stojí na rodinném prostředí i na dosaženém vzdělání rodičů (Katrňák, 2004: 65).

Spolu se vzděláním se proměňuje i pracovní struktura, mezi kterými funguje jistá závislost (Tuček, 1996a: 47). Ke změnám v oblasti struktury zaměstnanosti došlo k nejvýraznějšímu nárůstu v oblasti obchodu, služeb a podnikání, také v oblasti školství, správy a justice. Naopak ke snížení zaměstnanosti došlo v oblasti zemědělství, těžby a tradičního průmyslu (Kuchař, 2003: 98-100). Objevuje se tak nárůst nezaměstnanosti. Vliv na tento stav měla privatizace. Soukromí vlastníci se dostali do řídicích pozic a došlo ke změnám ekonomické sféry po vzoru západních zemí (Kroupa, 1996: 76).

S liberalizací pracovního trhu na základě ekonomické reformy došlo ke změnám v odměňování. Mzdová regulace se projevila ve volnějším odměňování podniků na základě jejich vlastních představ (Večerník, 1998a: 46-47). Zavedena byla minimální mzda, která se začala v porovnání s průměrem snižovat, došlo k vyššímu rozdílu oproti maximální mzdě, která se naopak začala zvyšovat. Na výši výdělku začalo mít po roce 1989 vliv dosažené vzdělání. Co se týče jednotlivých odvětví, k poklesu mezd došlo v zemědělství, dopravě a průmyslu. Naopak nárůst se projevila v oblasti finančního sektoru, veřejné správě a justice a u nejvyšších úřednických pozic (Večerník, 1998a: 50-51). Po listopadových událostech vymizel politický vliv a oproti pohlaví a věku se mzdová rozdílnost přesunula na vzdělání, avšak v porovnání se západními zeměmi nešlo o výrazný nárůst (Večerník, 1998a: 62).

Jak jsem již zmiňovala dosažené vzdělání a pracovní pozice spolu neodmyslitelně souvisí, a s tím souvisí i kulturní aktivita (Šafr, 2008: 74). Vyšší kulturnost životního stylu je po roce 1989 odrazem vyššího vzdělání a životního stylu samotné rodiny (Machonin, 1996b: 110).

Souhrnně bychom tyto změny mohli popsat jako procesy, jež následovaly po vytvoření pluralitně demokratického politického systému a

systemu tržní ekonomiky a ty se staly institucionálním rámcem celé řady kulturně civilizačních, ekonomických, sociálních, politických i duchovních proměn a ty vedly k současné podobě české společnosti (Machonin, 2003: 40).

2.4.1 Výzkumy prestiže povolání v české společnosti

V 70. letech minulého století zkoumali prestiže povolání Brenner a Hrouda. Ti konkrétně v letech 1966-1967 zaměřili svůj výzkum na vysokoškolsky kvalifikovaná povolání ¹ (Linhart et al., 1996: 842). Zvolili pro zkoumání 30 povolání a z toho 7 bylo vysokoškolsky kvalifikovaných. Povolání byla zvolena, aby reprezentovala skupiny povolání dle odvětví národního hospodářství a také aby byla mezi populací známá. Pro hodnocení těchto povolání zvolili bodovou stupnici, konkrétně desetibodovou, jelikož umožňuje srovnání s výzkumy prestiže povolání ve světě a je běžně vžitá. Z výsledků vychází, že vysokoškolské vzdělání je vysoce hodnoceno. Výsledky také porovnávali s výzkumem Obrdlíka a došli k závěru, že vzrostla úloha vzdělání jakožto činitele v sociální diferenciaci (Brenner, Hrouda, 1967: 548-549).

V roce 1967 provedl výzkum prestiže povolání také Kapr, který uvádí, že jeho výzkum byl součástí výzkumu, který byl zaměřen na sociální strukturu tehdejšího ČSSR. Prestiž jednotlivých povolání se měřila na základě přidělování číselného indexu každému povolání, který byl chápán jako index prestiže. Byl předložen respondentům seznam 60 povolání a respondenti hodnotili na stupnici od 1 do 5 bodů. Na základě hodnocení jednotlivých povolání byl vypočítán pro každé povolání průměrný skóre. Dále se pak povolání rozdělila do šesti skupin po deseti povoláních podle jejich složitosti práce. Pro mezinárodní srovnání byly

¹ Autoři výzkumu však nebyli první, kdo v české společnosti zkoumal prestiž povolání. Prvním byl Antonín Obrdlík, který v roce 1937 zkoumal důležitost povolání podle vytváření veřejného blaha (Obrdlík, 1937: 91).

použity číselné indexy použité v NORC study (Kapr, 1967: 742-743). Z výzkumu bylo zjištěno, že hierarchické uspořádání struktury prestiže povolání je velmi podobné hierarchickému uspořádání složitosti práce, tedy povolání s vysokou složitostí práce jsou také hodnocena vyšší prestiží a naopak (Kapr, 1969: 398).

Tuček uvádí další výzkumy, které proběhly do roku 1990. V roce 1982 uskutečnil výzkum prestiže povolání Matějovský, který zkoumal 20 povolání a následně hodnocení skutečných příjmů. Další výzkum proběhl v roce 1984 pod vedením Linhartá. Ten zkoumal taktéž 20 povolání a hodnocení skutečných příjmů (Tuček, 1991: 507).

V roce 1990 u nás proběhl výzkum prestiže povolání pod vedením Tučka v rámci výzkumu *Sociální rozdíly a prestiž povolání 1990*. Byla zjišťována prestiž povolání na základě měření prestiže u 50 vybraných povolání a podle ideálních příjmů u 26 povolání. Prestiž byla formulovaná způsobem, jak si respondenti osobně váží lidí s danou profesí. Respondenti jednotlivým povoláním přidělovali body od 1 do 99 bodů. Výsledky ukazují zjištění, že v porovnání s mezinárodní standardní škálou prestiže povolání neexistuje jednoduchá stratifikační představa o společenském vzestupu a ukazuje inkonsistenci sociálního postavení v naší společnosti. Také se potvrdila odlišnost v postavení některých povolání. Například z politické sféry, jejichž hodnocení bylo ovlivněno politickým zvratem a povolání představující poslání jako je kněz, které je spjato s ateistickou výchovou a dlouhodobým vytlačováním církví. Rozdílnost se objevila též v preferenci fyzické práce, která je dána dlouhodobým ideologickým působením (Tuček, 1991: 505-512).

V roce 1992 provedli výzkum prestiže povolání Tuček a Machonin v rámci výzkumu *Utváření trhu práce*. Zjišťovali prestiž u 70 povolání. Výzkum byl srovnáván s výzkumem z roku 1967 a 1990, které byly provedeny též v české společnosti a jsou popsány výše. Autoři uvádějí, že pohyb skupin povolání na prestižní škále je nejen důsledkem, ale také předpokladem transformačních procesů. Při srovnávání dosavadních

českých škál prestiže povolání bylo zjištěno, že prestižní škála z roku 1967 odráží stav tehdejší společnosti, kde vládla jednotná ideologie a vlivem industrializace byla některá dělnická povolání jako například horník nebo kombajnér preferována více než ostatní povolání. Ohledně prestižní škály z roku 1990, autoři zdůvodňují její výsledky polistopadovými událostmi roku 1989. Tato škála z roku 1992 ukazuje, že se již společnost vyrovnala se změnami, ke kterým došlo, začal se prosazovat žebříček odpovídající stabilnější západní společnosti. Došlo k zlepšení u menších a středních podnikatelů. Rozdíl mezi kvalifikovanou manuální prací a nekvalifikovanou nemanuální prací se stabilizoval (Tuček, Machonin, 1993: 368-375). Ve srovnání s mezinárodní škálou se objevily větší odchylky u určitých povolání, což bylo dáno jak přetrvávajícím postojem z dob komunismu (např. horník stoupl, kněz klesnul), naopak negativním postojem na komunismus (např. tajemník politické strany, sekretářka, voják z povolání, poslanec poklesli), tak i reakci na nové podoby pracovního trhu (např. majitel malého obchodu, bankovní úředník stoupli). Autoři na základě srovnání jednotlivých prestižních škál hodnotí zavedení výzkum prestiže povolání do výzkumů v české společnosti jako smysluplné (Tuček, Machonin, 1993: 376-377).

Další výzkumy prestiže povolání, které se uskutečnily v rámci české společnosti, proběhly pod výzkumným šetřením společnosti IVVM a následně CVVM. První výzkum proběhl v roce 1995 a od té doby se u nás staly výzkumy prestiže povolání vcelku častou záležitostí. Výzkumy spadající pod IVVM proběhly v letech 1995, 1996, 1997, 1999 a 2000, výzkumy spadající pod CVVM byly uskutečněny v letech 2001, 2004, 2006, 2007, 2008, 2011, 2012 a 2013. U výzkumů nebyl jednotný seznam povolání, ten byl s menšími odlišnostmi každý rok jiný. Respondenti přidělovali předloženým povoláním body od 1 do 99 bodů. Tyto výzkumy byly publikovány pouze formou tiskových zpráv. Každá tato tisková zpráva popisuje výsledky z výzkumného šetření, které proběhlo v daném roce. Dále to jaká povolání byla zkoumána, způsob získávání dat a tabulku ukazující výsledky z daného roku s možným porovnáním předešlého

zkoumání. U těchto výzkumů nebyla dělána žádná hlubší analýza, což je důvodem, proč se těmto krokům věnuje tato práce.

3 METODOLOGICKÁ ČÁST

3.1 Výzkumné otázky

První výzkumná otázka: Jak se mění prestiž různých povolání?

Druhá výzkumná otázka: Jak se mění prestiž povolání v očích různých vzdělanostních skupin obyvatel?

3.2 Hypotézy

H1: Povolání, která vyžadují vysokou kvalifikaci, jsou lépe hodnocena, jelikož roste role vzdělání a zlepšuje se ekonomická stránka společnosti.

H2: Snižuje se hodnocení povolání, která vyžadují vysokou kvalifikaci, jelikož jsou tato povolání více přístupná na základě rozšiřující se možnosti dosáhnout vysokoškolského vzdělání.

Tyto hypotézy se vztahují k první výzkumné otázce a tvoří jistý kontrast, proto se budu snažit zjistit, která z těchto hypotéz je pravdivější.

H3: V časovém rozmezí, které mám k dispozici na základě výzkumů prestiže povolání, se budou více odlišovat hodnocení prestiže podle vzdělání. Vysokoškolsky vzdělaní jedinci budou hodnotit lépe ta povolání, která pro svůj výkon vyžadují též vysokoškolské vzdělání a naopak méně vzdělaní jedinci budou hodnotit lépe povolání, kterým pro jejich výkon stačí nižší vzdělání.

Tato hypotéza se vztahuje k druhé výzkumné otázce a bude mě na základě její formulace zajímat, zdali se rozevírají pomyslné nůžky mezi hodnocením povolání na základě dosaženého vzdělání.

3.3 Metodika a proměnné

Ve výzkumné části pracuji s daty, která již existují. Přesněji tato data pocházejí z Českého sociálněvědního datového archivu, které umožňuje přístup k elektronickému katalogu Nesstar a ten poskytuje náhled do datových souborů. První z výzkumů pochází z roku 1990 a spadá pod *Výzkumy trhu práce*, konkrétně nese název *Sociální rozdíly a prestiž povolání 1990* a ten jsem připojila k výzkumům, které spadají pod IVVM a následně CVVM. Přesněji výzkumy IVVM jsou z roku 1995, 1996, 1997, 1999 a 2000. Výzkumy CVVM proběhly v letech 2001, 2004, 2006, 2007, 2008, 2011, 2012 a 2013 a jsou řazeny pod výzkumná šetření nesoucí označení *Naše společnost*. Nejedná se tedy o ucelenou časovou řadu, v některých letech nebyla prestiž povolání měřena, a tak pracuji jen s roky, kdy bylo měření provedeno. Celkem mám k dispozici čtrnáct výzkumů. Jako metodologii jsem zvolila kvantitativní analýzu, již zmíněných existujících dat. Všechny výzkumy byly provedeny v rámci širšího výzkumu veřejného mínění a týkaly se vždy české populace starší 15 let. U všech výzkumů byl zvolen způsob sběru dat standardizovaný rozhovor a jako typ výzkumného nástroje byl standardizovaný dotazník. Celkem bylo 14536 respondentů za všechna zkoumaná období, nejméně respondentů bylo v roce 1997 (960 respondentů), naopak nejvíce v roce 1990 (1365 respondentů). V dotazníku byli respondenti požádáni, aby ohodnotili vybraná povolání. Ve výzkumu v roce 1990 a výzkumech IVVM byla otázka formulována následujícím způsobem: „*Na seznamu jsou uvedena některá povolání. Důkladně si jej prohlédněte. Vyberte pak povolání, jehož si vážíte nejvíce a dejte mu 99 bodů. Pak vyberte takové, jehož si vážíte nejméně a obodujte je číslem 01 nebo nějakým nízkým číslem od jedničky do desítky. Potom postupujte odshora dolů a všem zbývajícím přiřadte body od 02 do 99 podle osobního uvážení. Využijte přitom celý rozsah hodnot, to je nízké, střední i vysoké hodnocení*“ (Český sociálněvědní datový archiv, 1995). U výzkumů CVVM bylo znění otázky vcelku stejné až na hodnocení nejméně prestižního povolání a to následujícím způsobem: “*Vyberte povolání, jehož si vážíte nejvíce a dejte*

mu 99 bodů. Pak vyberte takové, jehož si vážíte nejméně a obodujte je číslem 1. Poté postupujte odshora dolů a všem zbývajícím přiřadte body od 2 do 98 podle osobního uvážení.“ (Český sociálněvědní datový archiv, 2001).

Z datového archivu jsem použila výše uvedené datové soubory z let, kdy byly výzkumy prestiže povolání provedeny a následně jsem tato data spojila dohromady v jednotný soubor. Vytvořila jsem si vlastní seznam povolání. Kritériem pro tato povolání bylo, aby se vyskytovaly ve zkoumaných letech alespoň šestkrát. Na základě této podmínky jsem vytvořila seznam 27 povolání, z nichž 11 povolání se vyskytlo v každém ze sledovaných roků a zbylých 16 povolání jen v některých, přičemž minimálně v šesti z nich. Následně jsem povolání rozdělila do pěti skupin podle toho, jaká je potřeba kvalifikace pro jejich výkon. Přesněji, první skupinu povolání tvoří ta, která vyžadují vysokoškolské vzdělání, ve druhé skupině jsou povolání, která vyžadují odbornou kvalifikaci, vysokoškolské vzdělání je pro ně typické, nicméně není podmínkou. Ve třetí skupině jsou povolání, která vyžadují odborné vzdělání, a tak je nutné alespoň středoškolské vzdělání. Čtvrtá skupina představuje typicky řemeslná povolání, u kterých je typické vyučení a pátá skupina tvoří povolání, pro která je vzdělání irelevantní. Následně jsem pro těchto pět skupin vytvořila grafické zobrazení.

Proměnné, se kterými v této analýze pracuji, jsou rok, povolání, vzdělání, věk a pohlaví. Rok znamená každý rok, ve kterém proběhl výzkum prestiže povolání. Pohlaví znamená, zdali se jednalo o muže či ženu. Věk odkazuje k věku respondenta v letech. Nejnižší věk byl 10 let a nejvyšší věk byl 98 let. Vzdělání znamená nejvyšší dosažené vzdělání respondenta dle čtyř kategorií (základní, vyučení, středoškolské s maturitou a vysokoškolské). Povolání znamená ta povolání, která tvoří mnou vytvořený seznam a byla tedy zkoumána v každém z uvedených výzkumů nebo minimálně v šesti z nich. Povolání, kterých se tato proměnná týká, jsou následující: novinář, soukromý zemědělec, učitel na

základní škole, voják z povolání, policista, ministr, programátor, profesionální sportovec, uklízeč, vědec, konstruktér a projektant, bankovní úředník, učitel na vysoké škole, majitel malého obchodu, účetní, manažer, sekretářka, kněz, poslanec, starosta, soudce, strojvedoucí, opravář televizorů, mistr v továrně, seřizovač a nástrojař, lékař a truhlář.

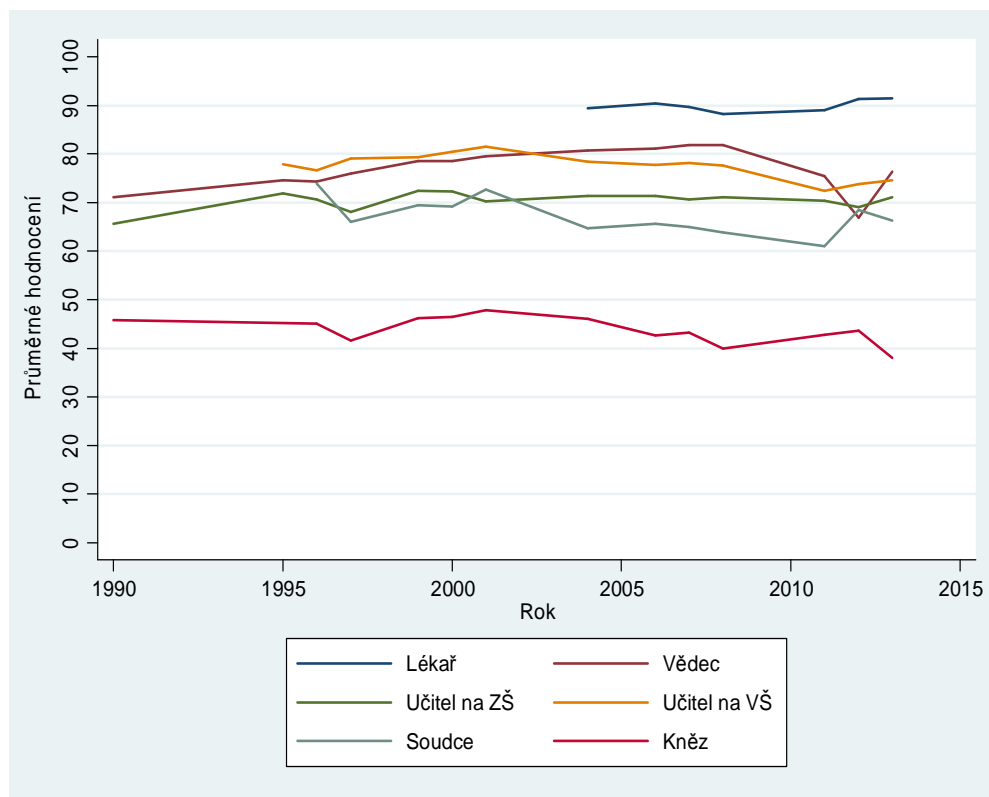
Dále se věnuji OLS regresi, neboť zjišťuji závislosti proměnných na čase. Hlavní vysvětlující proměnou je rok, tedy čas od prvního k poslednímu výzkumu. Zajímá mě proměnná dosažené vzdělání, jaký má vliv na hodnocení povolání u respondentů. Kontrolní proměnné jsou věk a pohlaví.

4 VÝSLEDKY

4.1 Vývoj prestiže povolání zkoumaných povolání

V této kapitole jsou představeny výsledky analýzy výzkumů prestiže povolání, které byly provedeny v České republice od roku 1990 do roku 2013. Povolání jsou znázorněna graficky podle skupin, dle jejich kvalifikace. U jednotlivých povolání je následně popsán jejich vývoj v hodnocení prestiže. Možné důvody změn v hodnocení jsou popsány na základě změn, které proběhly v samotné společnosti a v daných pracovních oblastech nebo také za pomoci mediálních kauz. Právě tyto změny a události mohly mít vliv na změnu nebo naopak stabilitu v hodnocení prestiže povolání.

Graf č. 1: Vývoj hodnocení prestiže povolání v období 1990-2013 u povolání s nutností vysokoškolského vzdělání. (N=14536).

Zdroj: IVVM/CVVM: 1990-2013 a vlastní výpočty.

Graf č. 1, znázorňuje povolání, která se charakterizují nutností vysokoškolského vzdělání. V této skupině se nachází povolání, která mají nejvyšší prestiž, jsou tedy celkově nejlépe hodnocená. Mezi ně patří lékař, vědec, učitel na základní škole a učitel na vysoké škole. Naopak u soudce už můžeme pozorovat výraznější rozkolísání a kněz má z těchto povolání nejnižší prestiž.

Lékař byl hodnocen od roku 2004, konkrétně 90 body a to až do roku 2008, kdy došlo k mírnému poklesu na 88 bodů. Avšak v dalších

letech hodnocení znovu stoupl, v roce 2013 na 92 bodů.² Podle Křížové je lékař specifické a mimořádné povolání a to jak na základě výkonu a odbornosti, tak i na základě chování a postojů samotných lékařů (Křížová, 2006: 26). Vysoké hodnocení prestiže můžeme odvozovat od nutnosti dosáhnout vysoké kvalifikace spojené s dosažením lékařského vzdělání, což je pro tento typ povolání velmi specifické na rozdíl od některých jiných povolání, kde není podmínkou vysoká kvalifikovanost, například herec či novinář. Dále je s povoláním lékaře spojena i nezbytnost stát se členem Lékařské komory, tedy získat licenci pro schopnost vykonávat toto povolání. (Křížová, 2006: 31-32). V lékařské oblasti se v dnešní době rozvíjí také ekonomická aktivita a podnikatelská kultura. Lékaři se stávají prostředníky mezi dodavateli léků nebo jsou poskytovateli soukromých služeb. Přesto je však silně zakořeněná hodnota lékařské kultury, a tak činnost a kvalita předešlých lékařů je mnohdy zdůrazňována i v době, kdy jsou v těchto pozicích již jiní lékaři. Lékaři tvoří v české společnosti mimořádnou pracovní skupinu, která vlastní silný sociální, politický a ekonomický kapitál. Autorka v knize uvádí, že právě lékaři mají tu schopnost, do jisté míry rozhodovat o tom, jak se jim daří. Často jsou považováni za odborníky i v mimolékařských odvětvích (Křížová, 2006: 122-123). Pokud došlo ke snížení v hodnocení, můžeme to spojovat i se zvyšujícím se užíváním technologií v postmoderní době v rámci lékařství, což vedlo ke zlepšení identifikace diagnos, naopak to vedlo k odcizením fyzického kontaktu mezi lékařem a pacientem, a tak se pacienti začali zajímat o alternativní medicínu, která často stojí na fyzickém, ale i očním kontaktu (Křížová, 2006: 128).

Vědec rovněž patří mezi celkově nejlépe hodnocená povolání. V roce 1990 byl hodnocen 77 body a poté hodnocení začalo postupně stoupat až do roku 2008, kdy se dostalo na 82 bodů, avšak v roce 2011

² Lékař byl zkoumán i před rokem 2004, nebyl však uváděn v dotazníku pouze jako lékař, byl rozdělen na lékaře na poliklinice a soukromého praktického lékaře. Hodnocení u těchto dvou podob povolání lékaře bylo nižší, pohybovalo se okolo 80 bodů.

došlo k poklesu na 75 bodů. V roce 2012 bylo již hodnocení na 80 bodech a v posledním roce došlo znovu k poklesu na 76 bodů. Věda sama o sobě je pro společnost velmi důležitá a samotní vědci přinášejí na základě svého zkoumání výsledky, které mohou být velkým přínosem.

U učitele na základní škole byl v roce 1990 hodnocen 66 body, což se v roce 1995 zvedlo na 72 bodů. Poté došlo k patrnému rozkolísání a k poklesu v roce 1997 na 66 bodů a v dalších letech se hodnocení prestiže víceméně stabilizovalo na 70 bodů. Podle Moree změny, které přišly po roce 1989, se rovněž promítly do školství. Změnily se nároky a očekávání na samotné učitele. Od školy se očekává nejen předávání znalostí dětem, ale také i výchova dětí (Moree, 2013: 165).

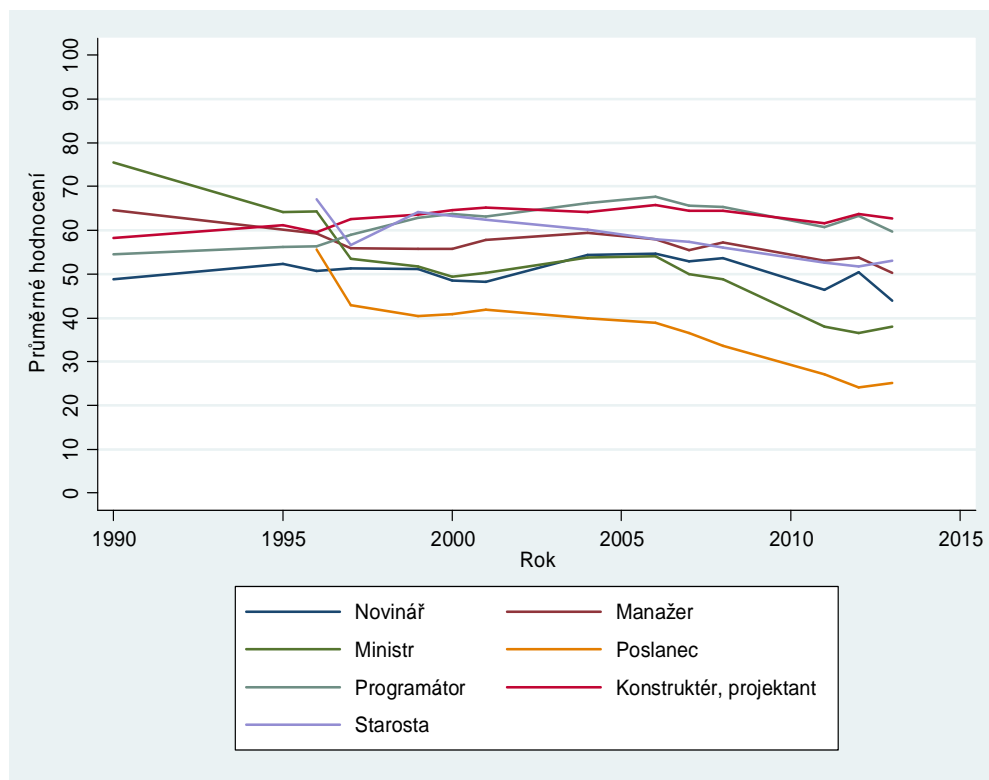
Vysokoškolský učitel byl hodnocen od roku 1995 a to přesně 78 body, nelze ale říci, jestli došlo k výraznější změně hned po roce 1989. Následně hodnocení prestiže stoupalo až do roku 2001, kdy byl učitel na vysoké škole hodnocen nejvíce a to 81 body. Následně došlo k postupnému poklesu, nejnižší až na 72 bodů v roce 2011 a v posledním roce byl hodnocen 75 body.

Soudce byl zkoumán také až od roku 1995. Z těchto povolání je nejméně stabilní. V roce 1995 byl hodnocen 74 body, avšak v roce 1997 kleslo hodnocení až na 66 bodů. Poté se ale postupně zvyšovalo do roku 2001, kdy byl soudce hodnocen 73 body a následně došlo k postupnému sestupu až na 61 bodů v roce 2011. V posledních letech se hodnocení zvedlo a v posledním roce se dostalo na 66 bodů.

Celkově oblast soudnictví byla stále provázána s předešlým režimem i přes příchod demokracie v 90. letech. Tempo práce a především korupčních aféry, které jsou se soudnictvím provázány i uplácení samotných soudců, to vše vede k nespokojenosti, která utváří v lidech nedůvěru. Negativní postoje se projevují i vůči jejich vysokým platům (Hartl, Huk, Haberlová: 1999: 47).

Kněz byl v roce 1990 hodnocen 46 body a hodnocení se poté začalo snižovat až na 42 bodů v roce 1997. Následoval menší nárůst, nicméně v roce 2008 se dostal kněz na 40 bodů a v posledním roce došlo k nejvyššímu poklesu ze 43 bodů na 38 bodů. Podle Lužného se po roce 1989 otevřel prostor pro náboženství, oproti totalitnímu režimu, kdy bylo náboženské vyznání potlačováno. Došlo tak k větší otevřenosti a svobodě v možnosti vyznání. Dále docházelo k tzv. odcírkevnění, lidé již neměli takovou potřebu být svázáni s církví, a tak dochází k tomu, že kostel navštěvuje čím dál tím méně lidí (Lužný, 1998: 213-215). Od 90. let se také pojal s církví proces s restitucemi, což vedlo k velkým politickým diskuzím o vlastnictví majetku (Lužný, 1998: 223).

Graf č. 2: Vývoj hodnocení prestiže povolání v období 1990-2013 u povolání s nutností odborného vzdělání, typicky vysokoškolské vzdělání, nikoli podmínkou. (N=14536).

Zdroj: IVVM/CVVM: 1990-2013 a vlastní výpočty.

Graf č. 2 znázorňuje povolání, která nejsou závislá na vysokoškolském vzdělání. Jedná se o heterogenní skupinu povolání, která mají vcelku rozkolísaný vývoj. U většiny z nich došlo k poklesu v hodnocení prestiže.

Novinář byl v roce 1990 hodnocen 49 body, poté jeho hodnocení vzrostlo v roce 1995 na 52 bodů, to však postupně pokleslo a znovu vzrostlo v roce 2006 na 54 bodů. Poté už jen klesalo a v posledním roce byl novinář hodnocen 44 body. Skovajsa uvádí, že novinář jako povolání je neoddelitelnou součástí mediální sféry. Jeho náplní práce je předávání informací o aktuálním dění ve společnosti. V hodnocení prestiže došlo k poklesu, což může být dáno samotným působením médií. Skovajsa

uvádí, že média mají výrazný vliv na utváření společenských obrazů a především jsou propojená s politickou sférou, což vede k ovlivňování mediálních obsahů a úpravám zákonů. Například na pokles v roce 2000 mohla mít vliv tzv. televizní krize (Skovajsa, 2006: 29-30).

V této skupině se nachází tři povolání, která spadají do politické sféry. Prvním z nich je ministr, u kterého můžeme pozorovat největší celkový pokles a to až o 38 bodů. V roce 1990 byl hodnocen 76 body, avšak v roce 1995 už pouze 64 body a v dalších letech se hodnocení postupně snižovalo až na 39 bodů, které získal v posledním roce. Druhým povoláním je poslanec, u kterého rovněž došlo k výraznému poklesu a to až o 31 bodů. Poslanec byl hodnocen od roku 1996 a v tomto roce získal 56 bodů. Poté jeho prestiž rok od roku klesala a v posledním roce získal pouhých 25 bodů. Třetím z nich je starosta, který byl hodnocen od roku 1996, kdy získal 67 bodů a v následujícím roce získal pouze 57 bodů. V roce 1999 došlo znovu k nárůstu a to na 64 bodů a v dalších letech naopak k postupnému poklesu až na 53 bodů, která získal v posledním roce.

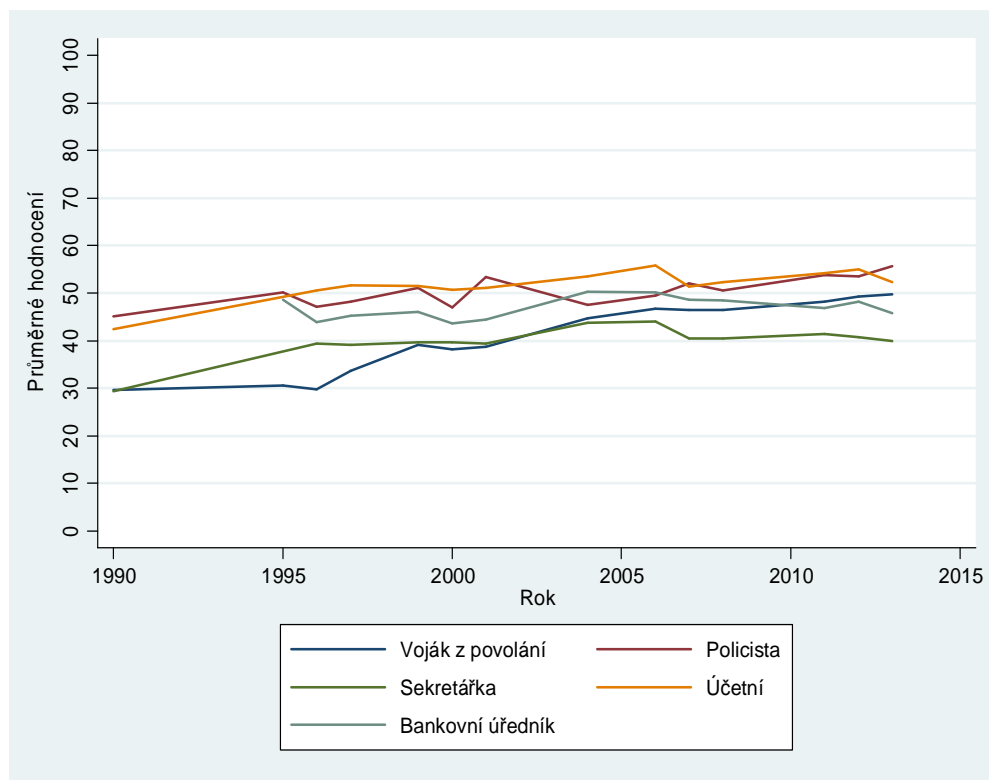
Podíváme-li se na ministra a poslance, u obou došlo mezi roky 1996 a 1997 k výraznějšímu poklesu v hodnocení prestiže. Konkrétně u ministra o 10 bodů a u poslance o 13 bodů. Řeháková uvádí, že v roce 1996 a 1997 došlo k oslabení politické strany ODS. V roce 1997 se začaly dostávat na povrch ekonomické problémy, které měly vliv na funkčnost vládních stran. Celkově pokles prestiže u těchto povolání mohly způsobit objevující se aféry, podvodné akce nebo jiná protiprávní chování, která měla vliv na spokojenost v samotné společnosti (Řeháková, 1998: 236). Naopak vcelku vysoké hodnocení prestiže u ministra v roce 1990 bychom mohli spojovat s prvními svobodnými volbami, které proběhly po revolučním roce 1989. Počáteční pozitivnější hodnocení tak může být odrazem svobody a masového odporu vůči komunismu, což vedlo k vítězství Občanského fóra v prvních volbách (Řeháková, 1998: 227). Nicméně celkové snižující se hodnocení u všech třech povolání lze

spojovat s jistým přesvědčením lidí, že právě v politické sféře se nacházejí ti jedinci, kteří podporují korupci vlastní aktivitou založenou na úplatkářství (Hartl, Huk, Haberlová, 1999: 53).

Manažer zaznamenal hned po ministrovi a poslanci také výraznější celkový pokles prestiže a to konkrétně o 15 bodů. Nejvyšší hodnocení měl v roce 1990, kdy získal 65 bodů. Poté začala prestiž manažera postupně klesat až na 50 bodů, které získal v posledním roce. Podle Večerníka spolu s privatizací přišla i změna v podnikatelském prostředí. Utvořila se vrstva podnikatelů tvořící střední vrstvu. Oproti počínajícím podnikatelům se manažerům dařilo lépe (Večerník, 1998b: 85). Rozvoj a stabilita firmy často stojí na funkci manažerů, ti většinou rozhodují o jednotlivých krocích, než samotní akcionáři. Dochází tak k nepoctivým ziskům ze strany manažerů na úkor samotné firmy (Holman, 2007: 157).

U programátora a konstruktéra a projektanta oproti předchozím povoláním došlo k nárůstu prestiže. Obě povolání vyžaduje odbornou kvalifikovanost a schopnost práce s technologiemi. Hodnocení jejich prestiže se může odrážet v masovém nárůstu samotných technologií a programů, které mohou ulehčit administrativní práci, a tak mnoho firem vyžaduje mít takto kvalifikovaného jedince. Konstruktér a projektant získal v roce 1990 58 bodů a poté se jeho prestiž začala postupně zvyšovat, jen v roce 1996 byl hodnocen 60 body a naopak v roce 2006 až 66 body a v posledním roce získal 63 bodů. Programátor měl v roce 1990 55 bodů a poté se jeho prestiž postupně zvyšovala až do roku 2006, kdy získal 68 bodů. Poté došlo naopak k poklesu až na 60 bodů, které získal v posledním roce.

Graf č. 3: Vývoj hodnocení prestiže povolání v období 1990-2013 u povolání s nutností odborného vzdělání a typicky středoškolské vzdělání. (N=14536).

Zdroj: IVVM/CVVM: 1990-2013 a vlastní výpočty.

Graf č. 3 představuje skupinu povolání, která vyžadují alespoň středoškolské vzdělání. Z grafu můžeme vidět, že povolání se středoškolským vzděláním si polepšila až na bankovního úředníka.

Podíváme-li se na vojáka z povolání, je vidět nejvyšší nárůst v hodnocení prestiže a to celkově ze všech uvedených povolání. V roce 1990 byl hodnocen pouze 30 body, postupně však jeho hodnocení prestiže v každém následujícím zkoumaném roce stoupalo. V posledním roce získal až 50 bodů. Hlaváček uvádí, že voják z povolání není běžným povoláním, jedná se spíše o jakýsi druh poslání a služby. Především je toto povolání ovlivněno potřebami a požadavky obranné politiky státu a tím pádem omezen jejich volný pohyb (Hlaváček, 2014: 80-81). V době

totalitního režimu toto povolání stalo nástrojem politiky. Od poloviny 90. let začínají mít vojáci lepší vybavení, je pozorováno lepší chování vojáků vůči veřejnosti i k sobě navzájem. Zvedla se i aktivita vojáků v zahraničních misích (Hartl, Huk, Haberlová, 1999: 48). Armáda říká, že v roce 2004 byla ukončena povinná vojenská služba v České republice (Ministerstvo obrany a armády České republiky, datum neuvedeno).

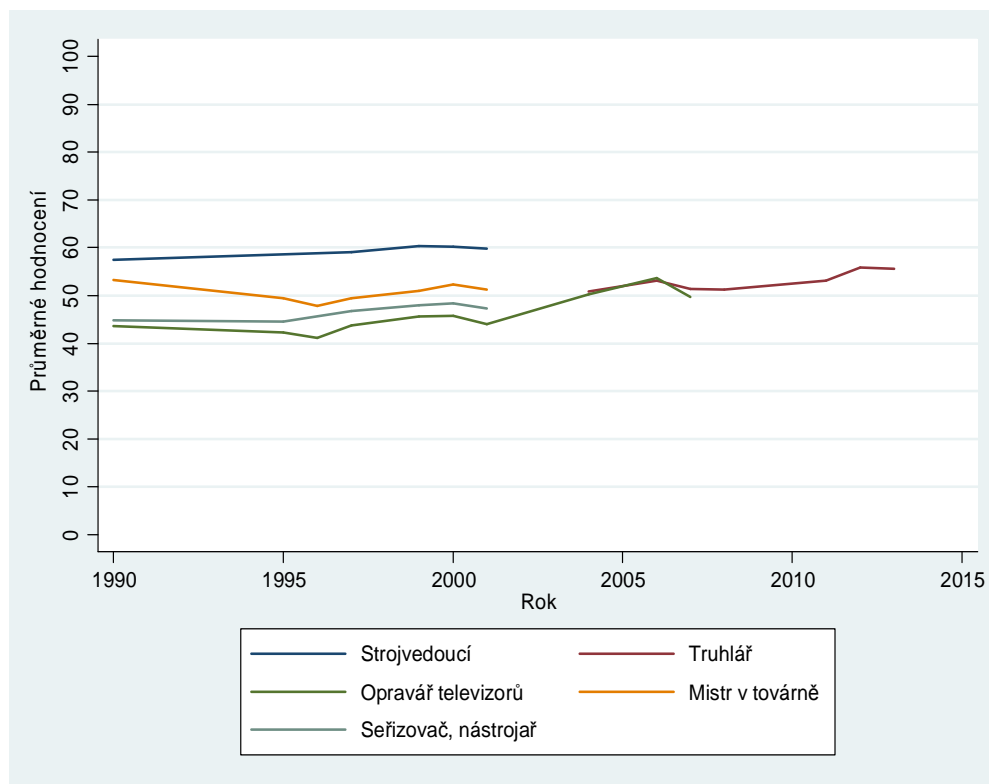
Policista byl v roce 1990 hodnocen 45 body a poté se jeho prestiž postupně zvyšovala do roku 1999, kdy získal 51 bodů. V roce 2000 došlo naopak k poklesu na 47 bodů a v roce 2001 znovu k nárůstu na 53 bodů. V roce 2004 se jeho prestiž snížila na 48 bodů a v dalších letech již postupně stoupala až na 56 bodů v posledním roce. Podle Hartla a kol., měla v bývalém režimu vliv na toto odvětví politika. Naopak se změnou režimu přišly změny v rozhodovacích funkcích, což vedlo ke snaze o poctivé fungování. Co však přišlo s demokratizací státu, byl nárůst zločinnosti v letech 1992-1994, což je období, u které však nemáme dostupná data. Tato negativní podoba nebyla dlouhodobá, a tak s narůstajícím hodnocením prestiže mohou být spojeny objasněné případy a s tím spojená zvýšená pozornost za statečné chování policistů při objasnění trestné činnosti (Hartl, Huk, Haberlová, 1999: 48-49).

U účetní a sekretářky jakožto administrativních zaměstnání došlo k postupnému nárůstu. Sekretářka získala v roce 1990 29 bodů a postupně se její prestiž zvyšovala. Nejvíce získala 44 bodů v roce 2004 a 2006 a v posledním roce měla 40 bodů. Účetní měla v roce 1990 42 bodů a postupně se pak její prestiž zvyšovala do roku 2006, kdy získala 56 bodů, poté došlo k mírnému poklesu a v posledním roce měla 52 bodů.

Bankovní úředník byl hodnocen od roku 1995 a k poslednímu roku došlo k menšímu poklesu v hodnocení prestiže. V prvním roce získal 49 bodů a následně jeho prestiž klesala až do roku 2001. V roce 2004 znovu stoupla ze 44 bodů na 50 bodů a poté znovu klesala až na 46 bodů. Večerník uvádí, že prestiž bankovního pracovníka byla ovlivněna degradací jeho práce a snahou o byrokratizaci. Pokles po roce 1995 mohl

být způsoben kupónovou privatizací, kdy se zvyšuje konkurence velkých bank a dochází také k nedůvěře menších bank na základě bankovních skandálů (Večerník, 1997: 30-31).

Graf č. 4: Vývoj hodnocení prestiže povolání v období 1990-2013 u povolání řemeslného typu. (N=14536).

Zdroj: IVVM/CVVM: 1990-2013 a vlastní výpočty.

Graf č. 4 znázorňuje řemeslná povolání, u kterých můžeme pozorovat, že si v některých případech polepšila nebo se stabilně vyvíjela.

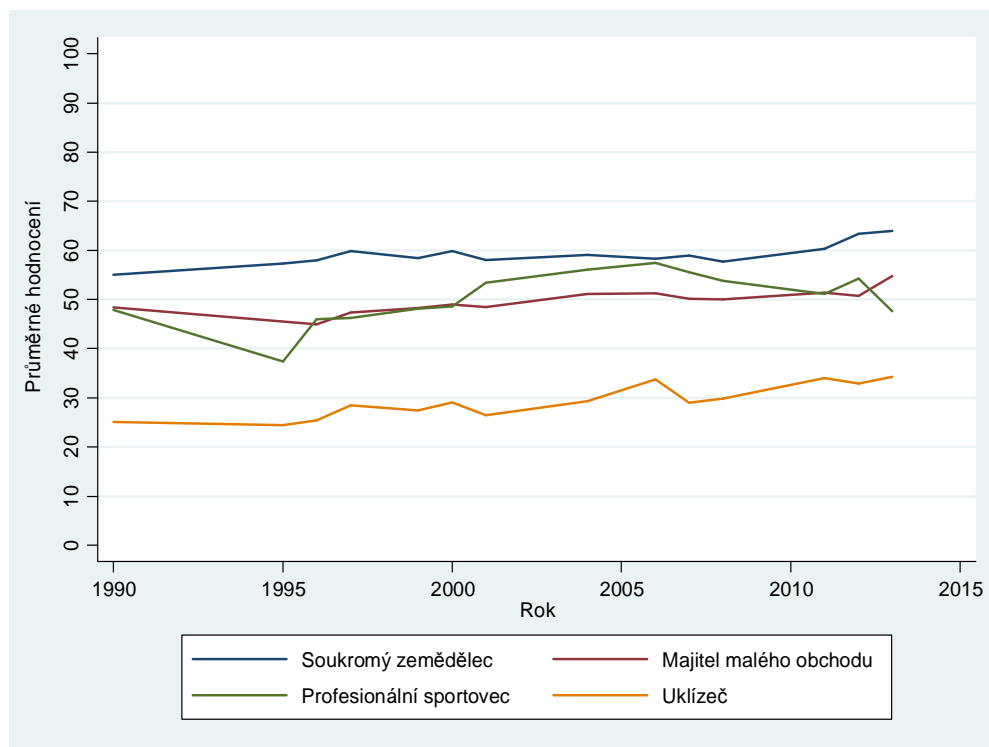
Truhlář byl zkoumán až od roku 2004. V prvním roce získal 51 bodů a poté se vyvíjel vcelku podobně, až v roce 2012 získal 56 bodů a to rovněž i v posledním roce. Jedná se o kvalifikovanou dělnickou práci a je třeba jistá zručnost. Ruční výroba pro lidi může mít určitou hodnotu a výrobky ze dřeva tvoří vybavení mnoha domácností.

Strojvedoucí, opravář televizorů, mistr v továrně a seřizovač a nástrojař byli zkoumáni pouze do roku 2001. U všech můžeme pozorovat trochu rozkolísaný vývoj. Strojvedoucí v roce 1990 získal 58 bodů a od roku 1999 si udržoval 60 bodů. Toto povolání vyžaduje, aby byl jedinec jak po zdravotní stránce, tak i po psychické stránce v pořádku. Strojvedoucí například řídí vlak, který je pro mnoho lidí hlavním způsobem dopravy a od toho se může vyvíjet i hodnocení. Opravář televizorů v prvním roce získal 44 bodů a poté se jeho hodnocení snížilo na 41 bodů v roce 1996 a v dalších letech znovu stoupalo. V poledním roce získal 44 bodů.³ Mistr v továrně měl v prvním roce 53 bodů, poté došlo k poklesu pod 50 bodů a v roce 1999 získal 51 bodů a to i v posledním roce.

Seřizovač a nástrojař patří mezi manuálně kvalifikovaná povolání, u kterého je nutnost reagovat správným způsobem na provoz strojů a být pohotový. Pokud dojde k poruchám u pracovních strojů, je potřeba umět rychle odstranit potíže, což vede tyto pracovníky k získání nutné kvalifikace (Havlová, 1996: 35). Seřizovač a nástrojař získal v prvním roce 45 bodů, postupně se dostal na 47 bodů.

³ Od roku 2004 se zkoumalo povolání opravář elektrospotřebičů, které bylo hodnoceno lépe než samotný opravář televizorů, což může být dáno tím, že opravář televizorů je více specifické povolání a naopak opravář elektrospotřebičů opravuje i jiná technická zařízení.

Graf č. 5: Vývoj hodnocení prestiže povolání v období 1990-2013 u povolání, u kterých je vzdělání irelevantní. (N=14536).

Zdroj: IVVM/CVVM: 1990-2013 a vlastní výpočty.

Graf č. 5 představuje poslední skupinu povolání, která je specifická nezávislostí na dosaženém vzdělání. Jedná se o heterogenní skupinu povolání, u které však došlo k nárůstu prestiže až na profesionálního sportovce, který získal stejné bodové hodnocení v konečném roce jak v prvním ze sledovaných roků.

Soukromý zemědělec získal v prvním roce 55 bodů, což se ale postupně zvýšilo a v posledním roce získal až 64 bodů. Celkově postupný nárůst mohl být ovlivněn změnami, které přišly po roce 1989. Nešpor uvádí, že změny přišly na základě ekonomické reformy z roku 1990. Zemědělství se od 90. let začalo přibližovat západním standardům a zemědělská výroba byla zefektivněna (Nešpor, 2006: 153). Zemědělská oblast tak s nástupem demokracie zažívala vcelku pozitivní změny spojené s vysokými investicemi, zvyšovala se samostatná výroba a s tím

se zvyšovala i životní úroveň lidí, kteří v tomto odvětví pracovali (Valeš, 2014: 499). Oproti zemědělské velkovýrobě začíná narůstat počet menších soukromých zemědělců, kteří svou aktivitu začali směřovat k biopotravinám, s tím souvisí i propagace zdravých a čerstvých produktů. V důsledku toho se mění i životního styl, což můžeme spojovat s farmářskými trhy ve městech nebo obchody zaměřené pouze na tento druh potravin (Valeš, 2014: 505).

Majitele malého obchodu získal v prvním roce 48 bodů a v roce 1996 naopak 45 bodů, což se ale znovu postupně zvýšilo a v posledním roce měl 55 bodů. Večerník uvádí, že od počátku 90. let došlo k změně podnikatelského prostředí a to v nárůstu samostatně podnikajících jedinců (Večerník, 1998b: 86).

Profesionální sportovec je jistý způsobem netypické povolání. Není podmíněné dosaženým vzděláním a ani odbornou kvalifikací, naopak je potřeba fyzické zdatnosti a talentu, který je často pěstován už od dětství. Profesionální sportovci fungují jako reprezentanti národa a sport obecně tvoří určitou symboliku, a tak na hodnocení mohou mít vliv úspěchy v jednotlivých oblastech sportu. V roce 1990 získal 48 bodů a naopak v roce 1995 měl pouhých 37 bodů. Postupně se ale jeho prestiž začala zvyšovat až do roku 2006, kdy získal 57 bodů a od roku 2007 došlo k postupnému poklesu až na 48 bodů. Na nárůst v hodnocení mohla mít vliv jednotlivá vítězství jako například vítězství České republiky v roce 1996 a 2006 na Mistrovství světa v ledním hokeji.

Povolání uklízeč se vývojově nachází ze všech povolání nejnižší a to i přesto, že došlo k jistému nárůstu v hodnocení. Dnes se již toto povolání více specializuje a vnikají tzv. uklízečské firmy, které se na úklid zaměřují komplexněji a tito jedinci jsou více specializovaní. Nicméně na celkově nižší hodnocení může mít vliv nižší kvalifikovanost a potřeba pouze základního vzdělání, proto může hodnocení stát na názoru, že uklízeč je nenáročný povolání, které zvládne většina z nás. V prvním roce

získal 25 bodů a od té doby postupně rostl, v posledním roce získal 34 bodů.

4.2 Regresní modely

V této kapitole jsou představeny výsledky regresních modelů všech zkoumaných povolání. Pro znázornění těchto výsledků je použita tabulka č. 1., ve které jsou povolání řazena znovu do skupin podle jejich kvalifikace, což umožňuje lepší zhodnocení. V samotné tabulce č. 1 se nachází model 1, který představuje obecný trend všech povolání v čase. Model 2 v této tabulce znázorňuje hodnocení respondentů na základě jejich dosaženého vzdělání, které je rozdělené na čtyři kategorie (základní, vyučené, středoškolské a vysokoškolské vzdělání). Referenční kategorií jsou respondenti se středoškolským vzděláním, těch je nejvíce. V návaznosti na hypotézu č. 3 mě bude nejvíce zajímat hodnocení respondentů vysokoškolsky vzdělaných v porovnání s respondenty s nižším dosaženým vzděláním.

Tabulka č. 1: Odhadnuté parametry regresních modelů závislosti roku a dosaženého vzdělání na vybraná povolání. Nestandardizované koeficienty, (standardní chyby). (N= 14536).

	Model 1 (základní)	Model 2 (interakční)			
	Obecný trend	Trend u SŠ	Interakce se ZŠ	Interakce s vyučením	Interakce s VŠ
Lékař	0,133 †	0,246 †	0,039 n.s.	-0,202 n.s.	-0,413 †
Vědec	0,175 ***	0,223 ***	0,033 n.s.	-0,119 †	-0,091 n.s.
Učitel na ZŠ	0,073 **	0,128 **	-0,134 †	-0,104 n.s.	0,137 n.s.
Učitel na VŠ	-0,288 ***	-0,161 **	-0,185 *	-0,218 **	-0,009 n.s.
Soudce	-0,423 *	-0,272 **	-0,177 n.s.	-0,209 †	-0,231 n.s.
Kněz	-0,299 ***	-0,362 ***	0,128 n.s.	0,110 n.s.	-0,062 n.s.
Novinář	-0,056 †	-0,118 †	0,266 **	0,001 n.s.	-0,016 n.s.
Programátor	0,386 ***	0,336 ***	0,198 *	0,004 n.s.	0,017 n.s.
Konstruktér, projektant	0,166 ***	0,229 ***	-0,058 n.s.	-0,121 †	-0,028 n.s.
Manažer	-0,414 ***	-0,433 ***	0,197 *	-0,077 n.s.	0,020 n.s.
Ministr	-1,407 ***	-1,418 ***	0,171 n.s.	-0,074 n.s.	0,021 n.s.
Poslanec	-1,335 ***	-1,323 ***	0,152 n.s.	-0,132 n.s.	0,068 n.s.
Starosta	-0,715 ***	-0,648 ***	0,014 n.s.	-0,164 n.s.	-0,051 n.s.
Voják z povolání	1,025 ***	1,016 ***	0,103 n.s.	0,009 n.s.	-0,184 n.s.
Policista	0,321 ***	0,284 ***	0,047 n.s.	0,031 n.s.	0,129 n.s.
Sekretářka	0,384 ***	0,404 ***	0,053 n.s.	-0,086 n.s.	-0,020 n.s.
Účetní	0,364 ***	0,400 ***	-0,078 n.s.	-0,051 n.s.	0,000 n.s.
Bankovní úředník	0,128 **	0,144 †	-0,032 n.s.	-0,030 n.s.	0,057 n.s.
Strojvedoucí	0,186 *	-0,100 n.s.	0,223 n.s.	0,769 n.s.	-0,479 †
Opravář televizorů	0,567 ***	0,687 ***	-0,128 n.s.	-0,193 †	-0,177 n.s.
Seřizovač, nástrojař	0,258 ***	0,560 ***	-0,528 **	-0,357 †	-0,121 n.s.
Truhlář	0,474 ***	0,689 ***	-0,349 †	-0,389 †	0,198 n.s.
Mistr v továrně	-0,159 *	-0,074 n.s.	-0,104 n.s.	-0,087 n.s.	-0,223 n.s.
Soukromý zemědělec	0,193 ***	0,276 ***	-0,231 **	-0,082 n.s.	0,037 n.s.
Profesionální sportovec	0,487 ***	0,468 ***	0,141 n.s.	-0,028 n.s.	-0,037 n.s.
Majitel malého obchodu	0,245 ***	0,385 ***	-0,226 **	-0,232 **	-0,021 n.s.
Uklízeč	0,394 ***	0,447 ***	-0,150 n.s.	-0,085 n.s.	0,093 n.s.

Pozn.: n.s. $p \geq 0,1$; † $p < 0,1$; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Zdroj: IVVM/CVVM: 1990-2013 a vlastní výpočty.

V tabulce č. 1, první skupina představuje vysoce kvalifikovaná povolání s nutností vysokoškolského vzdělání. Podle modelu 2 můžeme vidět, že tato povolání nemají konzistentní vzorec, tedy nejsou vnímána jednou vzdělanostní skupinou jako rostoucí nebo klesající. U lékaře je zajímavé, že roste u respondentů se základním, vyučeným a středoškolským vzděláním, naopak u vysokoškolsky vzdělaných jedinců klesá. Vědec klesá jen u vyučených a učitel na základní škole klesá u respondentů se základním vzděláním. Učitel na vysoké škole a soudce jsou méně hodnoceni respondenty s nižším vzděláním, což je vidět u respondentů s vyučením. Kněz je hodnocen všemi stejně.

Druhá skupina je typicky vysokoškolsky vzdělaná, není to však podmínka. Znovu se jedná o povolání, která nemají konzistentní vzorec. Novinář roste u respondentů se základním vzděláním a u středoškolsky vzdělaných respondentů spíše klesá. Programátor roste prudčeji u respondentů se základním vzděláním. Konstruktor a projektant klesá u vyučených respondentů. U ministra, poslance a soudce jakožto politicky směřovaných povolání prestiž klesá u všech vzdělanostních skupin.

Třetí skupina představuje povolání se středoškolským vzděláním. Jedná se o skupinu, která se nachází na středu sociální struktury a lze jí označit jako homogenní. U všech vzdělanostních skupin tyto povolání rostou stejně a mají tak konzistentní vzorec. Tato povolání jsou blízká jako skupinám s nižším, tak i s vyšším vzděláním. Můžeme říci, že jsou to také běžně vžitá povolání, se kterými se můžeme častěji setkat.

Čtvrtá skupina tvoří řemeslná povolání, která rostou až na mistra v továrně, který naopak klesá. Kontrast v hodnocení prestiže můžeme pozorovat u opraváře televizorů, seřizovače a nástrojaře a truhláře. Prestiž klesá u respondentů se základním vzděláním a roste u více vzdělaných respondentů. Strojvedoucí a mistr v továrně jsou vnímána všemi stejně.

Pátá skupina tvoří povolání, u kterých není jasná jejich kvalifikace. Uklízeč a profesionální sportovec rostou u všech vzdělanostních skupin. Soukromý zemědělec je hůře hodnocen respondenty se základním vzděláním oproti ostatním. U majitele malého obchodu je nižší růst u respondentů se základním a vyučeným vzděláním.

4.3 Souhrnné výsledky

V této kapitole jsou představeny výsledky hypotéz. Na základě první výzkumné otázky (Jak se mění prestiž různých povolání?) mě zajímá vývoj jednotlivých povolání v čase, kdy proběhly výzkumy prestiže povolání. K této otázce se vážou dvě protikladné hypotézy a to zdali jsou lépe hodnocena povolání, která vyžadují vysokoškolské vzdělání nebo jsou naopak hodnocena méně, jelikož došlo k nárůstu vysokoškolsky vzdělaných jedinců. Z uvedených povolání, podle kterých lze zhodnotit tyto hypotézy jsou povolání s nutností vysokoškolského vzdělání, které můžeme vidět v grafu č. 1 a poté povolání typicky vysokoškolská, která jsou zobrazena v grafu č. 2. Také tabulka č. 1 znázorňuje obecný trend těchto povolání. Zhodnotíme-li tyto výsledky, nelze jednoznačně rozhodnout, že se potvrzuje hypotéza č. 1 nebo hypotéza č. 2. Pro platnost obou hypotéz je třeba nahlížet na tato povolání jednotlivě, nežli jako na celek. Z tabulky č. 1 vidíme, že si polepšil lékař, vědec, programátor a konstruktér a projektant. Bez větších změn se udržují učitel na základní škole a novinář. Poklesl učitel na vysoké škole, soudce, kněz, manažer, ministr, poslanec a starosta. Hypotézu č. 1 potvrzují lékař, vědec, programátor a konstruktér a projektant. Porovnáme-li, kolik povolání z nich pokleslo, převažují více, než ta která stoupla, proto i více potvrzují hypotézu č. 2. Celkově ale nelze jednoznačně potvrdit ani vyvrátit tyto hypotézy, potvrdily se jen částečně.

U druhé výzkumné otázky (Jak se mění prestiž povolání v očích různých vzdělanostních skupin obyvatel?) mě zajímá, jestli se liší vnímání prestiže na základě odlišného dosaženého vzdělání respondentů. K této

otázce se váže hypotéza, zdali respondenti hodnotí povolání, která jsou jim blízká svou kvalifikací více, než tak která jsou jim vzdálenější. Celkově tato povolání nezastávají jednotný vzorec, proto platnost hypotézy č. 3 spíše hodnotím podle jednotlivých skupin povolání. V první skupině hypotézu potvrzuje učitel na vysoké škole a soudce, jelikož nejvíce klesají u respondentů se základním a vyučeným vzděláním. Zbylá povolání ji naopak nepotvrzují, což je především vidět u lékaře, kterého si nejméně váží vysokoškoláci. V druhé skupině hypotézu č. 3 vyvrací novinář, programátor a manažer. Povolání ve třetí skupině jsou vnímána všemi vzdělanostními skupinami stejně, proto neleze podle nich hypotézu potvrdit. Ve čtvrté skupině se spíše hypotéza nepotvrzuje, což vidíme u opraváře televizorů, seřizovače a nástrojaře a truhláře, jelikož jejich prestiž stoupá u více vzdělaných a klesá u méně vzdělaných respondentů. V poslední skupině jsou povolání, u kterých nelze jednoznačně určit jejich kvalifikaci. Uklízeč a profesionální sportovec hypotézu nepotvrzují, neboť stoupají v očích všech vzdělanostních skupin. Soukromý zemědělec je hodnocen méně lidmi se základním vzděláním, i když je to manuální povolání a majitel malého obchodu roste méně u respondentů se základním a vyučeným vzděláním. Nelze však podle těchto dvou povolání určit hypotézu, jelikož není jasné, jestli tato povolání vykonávají více vzdělání nebo naopak méně vzdělání jedinci.

Celkově pokud se podíváme na tabulku č. 1, nacházíme v ní více evidence proti hypotéze č. 3. Převažuje tak spíše opačné tvrzení. Častěji jsou lépe hodnocena povolání respondenty, kteří mají dosažené vzdělání vzdálenější těmto hodnoceným povoláním nebo jsou všemi hodnocena stejně, což můžeme vidět především u středoškolsky kvalifikovaných povolání. Lidé, kteří hodnotí lépe povolání jim vzdálená, nemusí vidět problémy, které jsou s těmito povoláními spojené, jelikož s nimi nejsou v užším kontaktu a naopak ty která jim jsou blízká, k nim mohou být více skeptičtí. Nicméně tuto hypotézu není možné jednoznačně potvrdit nebo vyvrátit, potvrdila se jen částečně.

5 ZÁVĚR

V teoretické části jsem se věnovala zasazení prestiže povolání do sociální stratifikace. Představila jsem její výzkumnou aktivitu, především pak hlavního představitele výzkumů prestiže povolání D. J. Treimana. Jelikož mě zajímalo, jak se prestiž povolání vyvíjela v čase, zaměřila jsem se na samotný vývoj české společnosti, především po roce 1989. Dále jsem představila výzkumy prestiže povolání, které se v naší společnosti uskutečnily a jaká byla jejich zjištění.

Praktická část se zaměřuje na analýzu uvedených výzkumů o prestiži povolání, které proběhly v České republice v období 1990-2013. Hlubší analýza těchto výzkumů zatím nebyla provedena, proto jsem se tomu věnovala v této práci. Cílem práce bylo zjistit, jak se měnila prestiž vybraných povolání v průběhu let, kdy proběhly výzkumy prestiže povolání a jak se měnila prestiž povolání v očích různých vzdělanostních skupin. Pro zjištění výsledků jsem provedla analýzu dat.

Vybraná povolání se nejen odlišují potřebnou kvalifikací, ale také různorodým vývojem v hodnocení jejich prestiže. Ukazuje se, že tato povolání nejsou homogenní. Některá z nich se udržela stabilně, naopak u jiných prestiž povolání klesla či stoupla. Například lékař si udržuje vysokou prestiž vcelku stabilně. Prestiž ministra a poslance výrazně poklesla, naopak u vojáka z povolání prestiž výrazně stoupla. Zajímala mě především povolání s vysokoškolskou kvalifikací. Ukázalo se, že jsou povolání s vyšší kvalifikací, která si udržují stabilně vysokou prestiž, ale také se objevila ta, u kterých prestiž klesla. Dále mě zajímalo hodnocení prestiže povolání lidmi s odlišným dosaženým vzděláním. Ve větší míře se potvrdilo, že lidé lépe hodnotí jim vzdálenější povolání, ve smyslu potřebné kvalifikace. Dalším zjištěním bylo, že povolání se středoškolským vzděláním, které se nachází na středu mezi uvedenými kvalifikačními skupinami, byla hodnocena všemi vzdělanostními skupinami stejně a došlo také k nárůstu jejich prestiže.

6 POUŽITÁ LITERATURA

Tištěné zdroje

Brenner, V., M. Hrouda. 1967. „Věda a vysokoškolské vzdělání v prestiži povolání.“ *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review* 3 (5): 541-550.

Čerych, L., J. Koucký, P. Matějů. 1998. „Školský systém a rozvoj vzdělání.“ Pp. 44-68 in J. Večerník, P. Matějů. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia.

Hartl, J., J. Huk, V. Haberlová, 1999. *Česká společnost 1998*. Praha: Management Press.

Havlová, J. 1996. *Profesní dráha ve 20. století: úvod do sociologie povolání*. Praha: Karolinum.

Hlaváček, J. 2014. „Copak je to za vojáka...aneb Malá sonda do života příslušníků Československé (lidové) armády po roce 1968.“ Pp. 73-120 in M. Vaněk, L. Krátká (eds.). *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum.

Holman, R. 2007. *Mikroekonomie*. Praha: C. H. Beck.

Kapr, J. 1967. „Prestiž povolání.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 3 (6): 740-748.

Kapr, J. 1969. „Obecná struktura prestiže povolání v Československu.“ Pp. 377-399 in P. Machonin a kol. *Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epoque.

Katrňák, T. 2004. *Odsouzení k manuální práci. Vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Kroupa, A. 1996. „Moc a vliv jako dimenze sociálního statusu.“ Pp. 76-90 in P. Machonin, M. Tuček a kol. *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Křížová, E. 2006. *Proměny lékařské profese z pohledu sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Kuchař, P. 1996. „Zaměstnanecký status.“ Pp. 54-76 in P. Machonin, M. Tuček a kol. *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Kuchař, P. 2003. „Ekonomická aktivita a neaktivita, změny v práci a zaměstnání.“ Pp. 90-109 in M. Tuček a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Linhart, J., M. Petrušek, A. Vodáková, H. Maříková. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Lužný, D. 1998. „Náboženská situace v České republice po roce 1989.“ *Religio: revue pro religionistiku* 6 (2): 213-225.

Machonin, P. 1969. „Konceptuální rámec a základní teoretické předpoklady výzkumu sociální stratifikace.“ Pp. 17-47 in P. Machonin a kol. *Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epona.

Machonin, P. 1996a. „Uvedení do problematiky.“ Pp. 15-35 in P. Machonin, M. Tuček a kol. *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Machonin, P. 1996b. „Životní styl.“ Pp. 106-114 in P. Machonin, M. Tuček a kol. *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Machonin, P., L. Gatnar, M. Tuček. 2000. „Vývoj sociální struktury v české společnosti 1988-1999.“ *Sociological papers* 00:6. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Machonin, P. 2003. „Vznik demokratického politického systému a tržní ekonomiky.“ Pp. 25-40 in M. Tuček a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Matějů, P., B. Řeháková, N. Simonová. 2003. „Strukturální determinace růstu nerovností: strukturální reformy a dostupnost vysokoškolského vzdělání v České republice.“ *Sociological papers* 03:1. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Moree, D. 2013. *Učitelé na vlnách transformace. Kultura školy před rokem 1989 a po něm*. Praha Karolinum.

Nešpor, Z. R. 2006. „Tradice a změny zemědělství.“ Pp. 151-169 in Z. R. Nešpor, J. Večerník (eds.). *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:1. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Obrdlík, A. 1937. *Povolání a veřejné blaho: prestiž povolání a veřejné blaho ve světle sociálních postojů*. Praha: Orbis, Sociologická knihovna.

Petrusek, M. 2009. *Základy sociologie*. Praha: Akademie veřejné správy.

Řeháková, B. 1998. „Sociální rozvrstvení a volební chování.“ Pp. 225-246 in J. Večerník, P. Matějů. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia.

Skovajsa, M. 2006. „Politika, moc a média v procesu transformace.“ Pp. 25-32 in Z. R. Nešpor, J. Večerník (eds.). *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie*. Sociologické studie / Sociological Studies 06:1. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J. 2008. *Životní styl a sociální třídy: vytváření symbolické kulturní hranice diferenciací vkusu a spotřeby*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šafr, J., D. Holý. 2012. „Měření sociálního statusu a sociálních tříd na základě povolání.“ Pp. 140-180 in J. Krejčí, Y. Leontiyeva (eds.). *Cesty k datům: zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Šanderová, J. 2000. *Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie, výzkum*. Praha: Karolinum.

Treiman, D. J. 1977. *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: Academic Press.

Tuček, M. 1991. „Sociální diferenciacie v profesní sféře ve vědomí československé populace.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*. 27 (4): 504-518.

Tuček, M., P. Machonin. 1993. „Prestiž povolání v České republice v roce 1992.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 29 (3): 367-382.

Tuček, M. 1996a. „Vzdělání a kvalifikace.“ Pp. 39-54 in P. Machonin, M. Tuček a kol. *Česká společnost v transformaci. K proměnám sociální struktury*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Tuček, M. 1996b. „Zpráva o vývoji sociální struktury české a slovenské společnosti 1945 - 1993.“ *Working Papers* 96:6. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Tuček, M. 2003. „Vnitrogenerační socioprofesní mobilita.“ Pp. 316-337 in M. Tuček a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Valeš, L. 2014. „Životní příběhy českých zemědělců v éře komunistického režimu a ekonomické a společenské transformace.“ Pp. 461-509 in M.

Vaněk, L. Krátká (eds.). *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace*. Praha: Karolinum.

Vávra, M., Y. Leontiyeva. 2012. „Standardizace proměnných v sociálněvědním výzkumu.“ Pp. 96-117 in J. Krejčí, Y. Leontiyeva (eds.). *Cesty k datům: zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Veblen, T. 1999. *Teorie zahálčivé třídy*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Večerník, J. 1997. „Privatizace, formování středních tříd a postoje populace.“ *Pracovní texty výzkumného projektu „Sociální trendy“ 3/1997*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Večerník, J. 1998a. *Občan a tržní ekonomika. Příjmy, nerovnost a politické postoje v české společnosti*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Večerník, J. 1998b. „Kapitalistická obnova: privatizace a podnikání.“ Pp. 69-91 in J. Večerník, P. Matějů. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*. Praha: Academia.

Internetové zdroje

Český sociálněvědní datový archiv. 1995. „Datový soubor Červenec 1995 - Kontinuální měsíční výzkum IVVM.“ [online]. Praha: Český sociálněvědní archiv [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>.

Český sociálněvědní datový archiv. 2001. „Datový soubor Naše společnost 2001 – červen.“ [online]. Praha: Český sociálněvědní archiv [cit. 1. 2. 2016]. Dostupné z: <http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>.

Ministerstvo obrany a armáda České republiky. Datum neuvedeno. „Historie základní vojenské služby v českých zemích.“ [online]. Praha: Ministerstvo obrany ČR. [cit. 14. 3. 2016]. Dostupné z: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=3895>.

7 RESUMÉ

This thesis focuses on occupational prestige in the Czech Republic. Occupational prestige is an important part of social stratification. The main stratification variable in our society is occupation which has more dimensions and one of them is prestige. The aim of this thesis is to find out how the prestige of different occupations changes in time and how it is perceived by people with different level of education. I used data from IVVM and CVVM for these findings. Method is a quantitative data analysis. I chose 27 occupations from researches about occupation prestige from years between 1990 and 2013. These occupations were divided into five groups by their classification. Results show that different occupations follow different trend in prestige. Some of them increased or declined and other were stable. For example, the prestige of a doctor is still high. However, the prestige of a minister noticeable declined and the prestige of a soldier noticeable increased. My second finding is that occupations, for which high qualification is needed, are more valued by individuals with lower education and vice versa. For example, individuals with lower education valued a doctor better than individuals with higher education and individuals with higher education valued a joiner better than individuals with lower education.

8 PŘÍLOHA: SEZNAM ZKRATEK

CVVM - Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR

CZ-ISCO - Česká verze klasifikace zaměstnání

ČSSR – Československá socialistická republika

EGP – Goldthorpeovo třídní schéma (Erikson-Goldthorpe-Portocarero)

ISCO – Mezinárodní standardní klasifikace povolání (International Standard Classification of Occupations)

ISEI - Mezinárodní index socioekonomického statusu (International Socioeconomic Index)

IVVM - Institut pro výzkum veřejného mínění Federálního statistického úřadu (později Českého statistického úřadu)

KSČ - Komunistická strana Československa

NORC - Národní ústav výzkumu veřejného mínění při Univerzitě v Chicagu (National Opinion Research Center at the University of Chicago)

ODS - Občanská demokratická strana

SIOPS - Standardní mezinárodní škála prestiže povolání (Standard International Occupational Prestige Scale)